

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Манол Николов Рибов

Университет за национално и световно стопанство

„Икономика и управление (Туризм)“

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен доктор по научната специалност „Икономика и управление (Туризм)“ в УНСС.

Автор на дисертационни труд: Радостина Робертова Димитрова.

Тема на дисертационния труд: Промени в туристическото предлагане в условията на глобализация.

Основание за представяне на рецепцията: чл. 9 от ЗРАСРБ, чл. 30, ал. 3, чл. 31 от ППЗРАСРБ и чл. 99, ал. 2 от Правилника за учебната дейност на УНСС, Заповед № 279/06.02.2020 г. на Ректора на УНСС, решение на Катедрения съвет на катедра „Икономика на туризма“ (Протокол № 32/10.02.2020 г.) и решение на Факултетния съвет на факултет „Икономика на инфраструктурата“ (Протокол № 3/11.02.2020 г.) и Заповед № 426/18.02.2020 г. на Зам.-ректора по НИД на УНСС.

1. Информация за докторанта

Докторант **Радостина Робертова Димитрова** е родена в град София през 1992 г. Завършва средното си образование с отличие в Национална търговско-банкова гимназия през 2011 г. В периода от 2011 г. до 2015 г. продължава обучението си в ОКС „Бакалавър“, специалност „Икономика на туризма“ в Университета за национално и световно стопанство, а през 2015 г. придобива магистърска степен в катедра „Международни икономически отношения“, специалност „Управление на международни проекти“. От 2017 г. работи в туристическа агенция „Аеротур ММ ООД“, дейността, която изпълнява е ориентирана основно към корпоративни клиенти, фирмени пътувания, организиране на събития.

Докторант Димитрова се обучава по докторска програма към катедра „Икономика на туризма“, факултет „Икономика на инфраструктурата“ на УНСС по професионално направление 3.8. „Икономика“, научна специалност „Икономика и управление (Туризм)“, съгласно заповед № 1064/28.04.2017 г. Обучението се осъществява в редовна форма от месец март 2017 г. до месец март 2020 г.

2. **Обща характеристика на дисертационния труд**

2.1. **Оценка на структурата и обема**

Представеният за рецензиране дисертационен труд е съставен от три глави, увод, заключение, списък на използваната литература и приложения. В **увода** докторантът е обосновал актуалността и значимостта на темата и е дефинирал обекта, предмета, целта, задачите, тезата и работните хипотези, методологията на изследването, основните ограничения, информационното осигуряване, научната новост и полезност. В **трите глави** на дисертационния труд последователно са изследвани теоретичните, методологическите и приложни проблеми, отнасящите се до промените в туристическото предлагане в условията на глобализация. В **заключението** докторантът е обобщил своите виждания за промените в туристическото предлагане, направил е съответните изводи и е посочил полезни за практиката препоръки.

Считам, че тази **структура** осигурява необходимото органическо единство на съставните части на дисертацията в тяхната взаимна връзка, обусловеност, целенасоченост и определеност. С нея се конкретизират връзките и отношенията на включените в дисертационния труд понятия и съждения, използвани за извеждане на една или друга закономерност и обосноваването на едно или друго твърдение.

Дисертационният труд е представен в едно книжно тяло с **общ обем** 199 страници компютърно набран текст. От тях 155 страници съдържат основен текст, 7 страници са увод, 5 страници са заключения, 8 страници са използвана литература и 8 са страници приложения. Основният текст съдържа 5 таблици, 19 фигури и 12 графики. Списъкът на използваните литературни източници е съставен от 183 заглавия, от тях 24 са кирилица, 123 са на латиница и 36 интернет източници.

По моя преценка, обемът, в който е изготвен дисертационният труд е достатъчен, за да бъдат изложени теоретичните, методологическите и приложни проблеми на проведеното от докторанта изследване. Обемът от 199 страници, побран в едно книжно тяло му е дал възможност да систематизира и изложи познанията си в тази област и да изгради съдържанието на дисертационния труд като използва подходящи за целта средства на научното познание.

2.2. **Оценка на актуалността на темата**

Актуалността на избраната от докторанта тема се обяснява преди всичко с утвърждаването на туризма като бързоразвиваща се универсална практика, която се

наложи като една от водещите индустрии в света. Нарастналото търсене на туристически продукти породило необходимостта от неговото задоволяване с нужното по обем и структура предлагане. Глобализацията, характеризираща се с нарастваща мобилност на хората, капитала и информацията в универсален мащаб, се превърнала в актуална тема в съвременния туризъм. Тя разглежда измененията в сектора с цел анализиране на актуалните промени в туристическото предлагане, предизвикани от процесите на глобализацията.

Значимостта на изследваната проблематика се базира на необходимостта от допълнителни емпирични проучвания за открояване на въздействието на глобалните процеси върху промените в туристическото предлагане. Тя се основава и на безспорно нарастващото значение на туризма в световната икономика и международните отношения. Вземайки под внимание този факт, би следвало да отбележим, че туристическото предлагане е свидетел на огромен ежегоден глобален растеж, а секторът може да бъде определен като една от „индустриите на бъдещето“.

2.3. Оценка на обекта и предмета на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд са промените в туристическото предлагане, а **предмет** на изследване са възможностите за подобряване на туристическото предлагане в условията на глобализация. Докторантът правилно е определил субординацията между обекта и предмета на изследването, доколкото предметът на изследването предполага обекта, но не съвпада с него.

2.4. Оценка на основната цел и на изследователските задачи в изследването

Основната **цел** на дисертационния труд е да се разкрият факторите на глобализацията, които влияят върху туристическото предлагане и на тази основа да се разработи модел за управление на промените в туристическите организации.

Считам, че формулираната по този начин **цел** очертава сравнително добре предметната насоченост на изследователския процес и е добра предпоставка за нейното декомпозиране в подцели или задачи.

Постигането на така поставената цел от докторанта предопределя решаването на следните изследователски задачи:

1. Конкретизиране на теоретичната основа и определяне същността и характеристиките на туристическото предлагане.

2. Изследване промените в туристическото предлагане във водещи световни дестинации и техните добри практики.

3. Анализ и оценка на туристическото предлагане в дестинация България и дестинация Гърция и настъпилите промени, които очертават съвременния облик на сектора в двете страни.

4. Разработване на модел за управление на промените в туристическото предприятие, предизвикани от процесите на глобализацията.

5. Формулиране на насоки и препоръки за предприятията, заети в туристическото предлагане в изследваните дестинации.

Обосновани по този начин задачите отразяват основните параметри на изследването, чието осъществяване чрез вътрешно присъщите им дейности позволяват да се постигне целта на дисертационния труд.

2.5. Оценка на тезата и работните хипотези

Основополагащата теза се основава на твърдението, че процесите на глобализация са едни от основните катализатори на промените в туристическото предлагане, адаптирането, към които е жизненоважно за оцеляването на предприятията, заети в този отрасъл.

В тази връзка докторантът е формулирал следните **работни хипотези**:

Хипотеза 1 – Туристическото предлагане се влияе силно от съвкупността от политически, икономически, технологични, социални и екологични изменения.

Хипотеза 2 – Прилагането на мерки за ефективно управление на промените влияе положително на фирмите, заети с предлагане в туризма.

Хипотеза 3 – Участниците в туристическото предлагане дължат икономическия си просперитет на адаптацията им към тенденциите в туристическия сектор.

Хипотеза 4 – Приложението на традиционни и алтернативни концепции за предлаганите туристически продукти в отделните дестинации дават различни резултати.

Хипотеза 5 – Повишените изисквания на туристите са в основата на трансформациите в предлагането в сектора.

Така дефинирана **тезата и хипотезите** отговарят на изискването за допускане на евентуално взаимодействие и съпътстващ го резултат за някаква истина, която при определени условия може да се прояви. Казано по друг начин, спазена е формата на

хипотетичното знание, основана на връзката между наличното достоверно знание и неизвестното хипотетично знание.

2.6. Оценка на методологията на изследването

За постигането на поставената цел и решаване на произтичащите от нея задачи, в дисертационния труд е използван методът на индукцията и дедукцията, методът на наблюдението, анализът и синтезът, статистическите и дескриптивни методи, анкетното проучване, методът на дълбочинното интервю и други.

Разработена е отворена анкета за туристически предприятия в дестинация България и дестинация Гърция. Предприятията са организатори на пътувания, туристически посредници, както и оперативен и изпълнителски персонал в хотелиерството и служители на авиолинии. Дълбочинните интервюта са проведени с представители на част от предприятията, взели участие в проучването и ръководен персонал на туристически фирми. Резултатите от тях се основават на анализ на становищата на специалисти, заети в сектор туризъм.

Може да се приеме, че използваният от докторанта **методологически инструментариум** е подходящ за особеностите на обекта и предмета на изследването, за равнището на развитие на съвременната методология и нейната приложимост за целите и задачите на дисертационния труд.

3. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

Оценката на **съдържанието** е фокусирана върху понятията, категориите, подходите, методите и констатациите, направени в трите глави на дисертационния труд. В **глава първа** на дисертацията е направен обзор на дефиниции, касаещи туристическото предлагане, дадени от изтъкнати учени в областта на туризма. Извършен е анализ на връзките между организаторите на туристическите оферти и крайните продукти и услуги в контекста на веригата на туристическото предлагане. В този смисъл е рекапитулирана икономическата дейност на доставчиците на туристическото предлагане и резултатите от това предлагане. Посочени са примери за промените, настъпили в туристическото предлагане в резултат на глобализацията и на тази основа са установени структурните изменения в туристическото предлагане. Особено внимание е отделено на тенденциите в развитието на туристическото предлагане и влиянието, което им оказва глобализацията.

Втора глава на дисертационния труд обхваща анализа и оценката на промените в туристическото предлагане в условията на глобализация. Авторът на дисертационния труд насочва вниманието си към утвърдени световни дестинации и трансформациите, които са настъпили при формирането и потреблението на туристическия продукт. Изведени са примерни от световната практика за настъпилите изменения в предлагането на туристическия продукт. Въз основа на тях докторантът акцентира върху промените в туристическото предлагане в дестинация България и дестинация Гърция. На основата на извършената оценка е разработена методика и инструментариум за проведеното от докторанта проучване.

В **глава трета** се разкриват възможностите за подобряване на туристическото предлагане с акцент върху дестинация България и дестинация Гърция. Анализирани са резултатите от проведеното емпирично проучване сред българските и гръцки представители на туристическия сектор. Специално внимание е отделено на систематизацията на мненията и оценките на интервюираните експерти относно развитието на предлагането в контекста на глобализацията.

Оценката на съдържанието на дисертационния труд показва, че туристическото предлагане е в процес на непрекъсната трансформация, а проблемът за неговото място и роля в отрасъла туризъм не само се експлицира, но и все по-внушително се извежда като централен в развитието на туризма.

Съдържанието на дисертационния труд се отличава с **концептуалната си обвързаност, изследователска насоченост и приложна ориентация**. Използваната от докторанта информация е **актуална, точна и защитима**. Добре са представени идеите, концепциите и гледната точка на автора. Спазени са пропорциите в съотношението между **основния, допълнителен и пояснителен текст**. **Тематичният подбор** осигурява систематичен и цялостен поглед върху проведеното научно изследване. Съдържанието се откроява с ясните си цели, добре формулираните **основни идеи**, точните и достъпно дефинирани нови **термини, понятия, концепции** и не на последно място **достъпен стил на изложение**.

4. Оценка на получените научно-приложни резултати

Оценката на **научно-приложните резултати** обхваща трите глави на дисертацията. **Първа глава** на научния труд се отнася за компонентите на предлагането в отрасъла, както и за характеристиките на туристическата верига на доставка. Фокусът е насочен към глобализацията като основен източник и катализатор

на промени в туристическото предлагане. Пакетната почивка е анализирана като логичен резултат от дейности на организаторите на туристически пътувания. Разгледани са тенденциите в развитието на туристическото предлагане. Специално място е отделено на някои важни мега тенденции в туризма. Анализирани са водещи промени в оферирането в сектора. Дискутирано е тяхното измерение в различни аспекти, както и значението им за участниците в туристическото предлагане. Акцентът е поставен върху факторите, влияещи върху промените в предлагането, между които развитието на дигитализацията, появата на нискобюджетни авиолинии и туристическите очаквания.

Втора глава на дисертационния труд засяга въпросите на методологията на туристическото предлагане. Проведен е анализ на това предлагане и на добрите практики в избрани световни дестинации. Специално място е отделено на ролята на формирането на предлагането, значението на технологичните изменения и влиянието на туроператорите върху изследваните дестинации. Направен е общ преглед на предлагането в сектора на дестинация България и дестинация Гърция и е извършена оценка на настъпилите промени в изследваните страни.

Трета глава на дисертационния труд включва приложните въпроси на туристическото предлагане. Проведено е комплексно емпирично изследване, насочено към установяване на последствията от глобализацията, които оказват влияние върху туристическото предлагане. Резултатите доказват, че туристическите фирми, които следят и прилагат новите тенденции и иновации в сектора, успяват да отговорят на повишените очаквания на туристите. Те показват, че предлагането в сектора дължи бъдещия си просперитет и високи икономически резултати на своята гъвкавост и адаптивност към динамичната туристическа среда, в която се развиват. Дълбочинните интервюта илюстрират мненията на респондентите относно ключовите области на промени, които се планират. Те очертават и основните полета за бъдещи инвестиции, които ще бъдат предприети. Извършеният анализ на получената информация ясно показва някои добри практики в туристическото предлагане в отрасъла. Разгледани са приложенията на различни политики и продукти в сектора и по какъв начин те са дали икономическо отражение. Подчертана е важността от прилагането на мерки за перспективни корекции в дейността на фирмите и поддържането на трансгранични партньорски взаимоотношения. Обработените данни от анкетното проучване насочват вниманието към конкретни препоръки за бъдещо развитие на фирмите. В същото време, данните разкриват пропуските и слабите места, на които следва да бъде обърнато особено внимание от заинтересованите лица.

5. Оценка на публикациите на докторанта

Докторантът е представил **4 статии** и **4 доклада**, които отразяват основните резултати от дисертационния труд. От посочените публикации, **пет са на английски език, една е на руски език** и три са на български език. Статиите са публикувани в списания, а докладите в сборници от доклади, отпечатани от университетските издателствата на УНСС, ЮЗУ и Университет „Проф. д-р Асен Златаров“. Може да се приеме, че посочените печатни издания са достатъчно представителни, за да огласят постиженията на докторанта пред академичната общност и заинтересованите делови кръгове от практиката.

6. Оценка на научно-приложните приноси

Докторантът е изследвал задълбочено промените в туристическото предлагане в условията на глобализацията. Изводите и обобщенията, до които той е достигнал засягат, както проблеми на теорията и практиката, така и въпроси от злободневен характер. В резултат на това е допълнен фонда от научни знания в областта на туристическото предлагане. По конкретно, неговите **научно-приложни приноси** са както следва:

1). Създадена е **концептуална рамка** за туристическото предлагане в условията на глобализация.

2). Определени са **факторите**, оказващи влияние върху промените, които настъпват в туристическото предлагане в условията на глобализация.

3). Въз основа на задълбочен анализ и оценка на туристическото предлагане във водещи туристически дестинации, са установени **промените**, които настъпват в структурата и обема на това предлагане.

4). Разработена е **методика** за анкетно и дълбочинно проучване на туристическото предлагане.

5). На основата на проучването на добрите практики са **разработени** насоки и препоръки за адаптиране на туристическото предлагане към настъпилите промени в отрасъла.

7. Критични бележки

В рецензията ми от **обсъждането на дисертационния труд на катедрено равнище** се съдържаха критични бележки, относно обекта и предмета на изследването,

задачите, произтичащи от целта на дисертационния труд, промените в туристическото предлагане и библиографския апарат. Тези бележки са **отразени добросъвестно** от докторанта. Нови критични бележки нямам.

Дисертационният труд представлява **задълбочено научно изследване**. В него са намерили място съществени страни от промените в туристическото предлагане в условията на глобализацията. Докторантът ги конкретизира с факти, събития, технологии, обобщения и изводи, като изяснява какво да се съхрани от настоящето и как да се преодолеят несъответствията между новите факти и съществуващите теоретични схващания.

8. Заключение

Рецензираният дисертационен труд представлява **оригинално научно изследване** на значими проблеми. В него са намерили място всички по-съществени страни на туристическото предлагане и възможностите за неговото **адаптиране към съвременните условия**. Цялостната ми оценка на труда, базирана на неговата **актуалност, структура, съдържание и теоретични обобщения** ми дава основание да приема, че в него се съдържат предвидените в чл. 6 (3) на ЗРАСРБ и в чл. 27 (1) на ППЗРАСРБ **научно-приложни резултати**, които представляват принос в науката.

Това са и съображенията ми да предложа на уважаемите членове на научното жури да вземат решение за присъждане на **Радостина Робертова Димитрова** на образователната и научна степен „**доктор**“ по научната специалност „Икономика и управление“ (Туризм).

21.04.2020 г.

Рецензент:

(проф. д-р Манол Рибов)